

MOUNT ATHOS CENTER

8th INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

MOUNT ATHOS AND SCHOLARSHIP

CONFERENCE PROCEEDINGS

THESSALONIKI

2014

CENTRE FOR BYZANTINE
RESEARCH (AUTH)

THESSALONIKI WRITERS'
ASSOCIATION

ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ ΚΑΙ ΛΟΓΙΟΣΥΝΗ
MOUNT ATHOS AND SCHOLARSHIP

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

Η' ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ ΚΑΙ ΛΟΓΙΟΣΥΝΗ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

2014

ΚΕΝΤΡΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ
ΕΡΕΥΝΩΝ (Α.Π.Θ.)

ΕΝΩΣΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΩΝ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Η' ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
8th INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ
ΚΑΙ ΛΟΓΙΟΣΥΝΗ
MOUNT ATHOS AND SCHOLARSHIP

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
CONFERENCE PROCEEDINGS

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 22-24 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013
ΑΜΦΙΘΕΑΤΡΟ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
THESSALONIKI 22-24 NOEMBRIΟΥ 2013
AMPHITHEATRE OF THE MUNICIPAL LIBRARY OF THESSALONIKI

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΗΣ ΕΣΤΙΑΣ

Γιάννης Μπουτάρης, Δήμαρχος Θεσσαλονίκης, Πρόεδρος Δ.Σ.
 Ιερομόναχος Νικόδημος Λαυριώτης, Εκπρόσωπος Ιεράς Κοινότητας, Αντιπρόεδρος
 Γέρων Βαρνάβας Βατοπαιδινός, Εκπρόσωπος Ιεράς Κοινότητας, Μέλος
 Γέρων Νικόδημος Αγιοπαυλίτης, Εκπρόσωπος Ιεράς Κοινότητας, Μέλος
 Παναγιώτης Αβραμόπουλος, Πρόεδρος Δημοτικού Συμβουλίου Δήμου Θεσσαλονίκης,
 Αναπληρωτής Προέδρου του Δ.Σ.
 Κωνσταντίνος Ζέρβας, Αντιδήμαρχος Ποιότητας Ζωής, Δήμου Θεσσαλονίκης, Μέλος
 Θωμάς Ψαρράς, Γενικός Γραμματέας, Δήμου Θεσσαλονίκης, Μέλος

Δημήτριος Σαλπιστής, Διευθύνων της Αγιορειτικής Εστίας
 Αναστάσιος Ντούρος, Προϊστάμενος Διοικητικών και Οικονομικών Υπηρεσιών

ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ ΚΑΙ ΛΟΓΙΟΣΥΝΗ ΠΡΑΚΤΙΚΑ Η' ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2013

Διεύθυνση - Συντονισμός: Δημήτριος Σαλπιστής
 Υπεύθυνος οργάνωσης: Αναστάσιος Ντούρος
 Επιμελητής έκδοσης: Δημοσθένης Κακλαμάνος
 Γραμματεία: Μαρία Γιαννέλου
 Σχεδιασμός: Γρηγόρης Γαζέτας - ΣΗΜΑ Α.Ε.
 Εκτύπωση - Βιβλιοδεσία: ThessPrint

© Αγιορειτική Εστία
 © Για τα κείμενα: Οι συγγραφείς

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ
 Εγνατίας 109, 54635 Θεσσαλονίκη
 Τηλ. 2310 263 308, Φαξ. 2310 250 648
www.agioritikiestia.gr, e-mail: agestia@otenet.gr,
[facebook.com/AgioritikiEstia](https://www.facebook.com/AgioritikiEstia)

ISBN: 978-618-80861-3-5

Επιστημονική Επιτροπή του Η' Διεθνούς Συνεδρίου**Πρόεδρος**

Συμεών Πασχαλίδης, Καθηγητής Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας
Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ

Μέλη

Ιερομόναχος Νικόδημος Λαυριώτης

Γέρων Νικόδημος Αγιοπαυλίτης

Παναγιώτης Σωτηρούδης, Καθηγητής Τμήματος Φιλολογίας ΑΠΘ

Ζήσης Μελισσάκης, Ερευνητής - Παλαιογράφος, ΠΕ/ΕΙΕ

Φαίδων Χατζηαντωνίου, Αρχιτέκτων - Αναστηλωτής

Πώργος Ξεινός, Συγγραφέας - Πρόεδρος της Εταιρίας Μελέτης Ίμβρου και Τενέδου
- πρ. Πρόεδρος Εταιρίας Λογοτεχνών Θεσσαλονίκης

Εισηγητής: Δημήτριος Σαλπιστής

Γραμματέας: Αναστάσιος Ντούρος

Πρόγραμμα του Η' Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου

ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ ΚΑΙ ΛΟΓΙΟΣΥΝΗ

Περιλαμβάνει και την Στρογγυλή Τράπεζα με θέμα:
ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΛΟΓΙΟΣΥΝΗ
ΣΤΟ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 22 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013

- 13:00-14:00 ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΑ ΤΕΛΕΤΗ
 Χαιρετισμός Δημάρχου Θεσσαλονίκης Γιάννη Μπουτάρη
 Χαιρετισμοί Συνδιοργανωτών
 Χαιρετισμός Ιεράς Κοινότητας
 Χαιρετισμός της Α.Θ.Π. του Οικουμενικού Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου
- 14:00-14:30 Κεντρική Εισήγηση
Η Αθωνική Λογιοσύνη (10ος-19ος αι.) Απόπειρα για ένα ιστορικό διάγραμμα
 Κρίτων Χρυσοχοΐδης, Διευθυντής Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών
 του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών
- ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ
Η Λογιοσύνη στον Βυζαντινό Άθωνα: Φορείς και Ρεύματα
- 18:00-18:15 Κωνσταντίνος Μανάφης, Ομότ. Καθηγητής Φιλοσοφικής Σχολής Ε.Κ.Π.Α.
 Άγνωστος Βίος του οσίου Αθανασίου του Αθωνίτου, αρχών του 11ου αιώνας
- 18:15-18:30 Στέφανος Ευθυμιάδης, Καθηγητής Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου,
 Κοσμήτορας της Σχολής Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών
 Λόγια και ρητορικά στοιχεία στους Βίους του αγίου Αθανασίου του Αθωνίτη
- 18:30-18:45 Συμεών Πασχαλίδης, Αναπλ. Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.
 Εκφάνσεις της λογιότητας στο Άγιον Όρος κατά την Παλαιολόγεια περίοδο
- 18:45-19:00 Αγγελική Δελιγκάρη, Λέκτορας Τμ. Ιστορίας & Αρχαιολογίας Α.Π.Θ.
 Γεωργίου Γλαβά, Ομιλία εις την Μεγάλην και Αγίαν Παρασκευήν.
 Η ελληνική αθωνική παράδοση και παλαιοσλαβική μετάφραση της
- 19:00-19:15 Ιερομόναχος Νικόδημος Λαυριώτης
 Λόγιοι Μεγίστης Λαύρας ΙΕ' και ΙΣΤ' αιώνα, εκ του κώδικος «Αδελφάτα»
- 19:15-20:00 ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ
- Αγιορείτες Λόγιοι και Βιβλιοθήκες στο Άγιον Όρος: Μια σχέση αμφίδρομη**
- 20:00-20:15 Φαίδων Χατζηαντωνίου, Αρχιτέκτων - Αναστηλωτής
 Βιβλιοθήκες στην Ι. Μονή Βατοπαιδίου.
 Κατηγορίες βιβλίων - Οργάνωση και λειτουργία των χώρων
- 20:15-20:30 Mirjana Živojinović, Σερβική Ακαδημία Επιστημών και Τεχνών
 Αρχείον - Βιβλιοθήκη - Γραφεία της Ι. Μονής Χιλανδαρίου από τον 13ο έως τον 15ο
 αιώνα
- 20:30-20:45 Χαρίτων Καρανάσιος, Δ/ντής Ερευνών του Κέντρου Ερεύνης του Μεσαιωνικού &
 Νέου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών
 Ο παλαιότερος γνωστός κατάλογος χειρογράφων και εντύπων της Ι. Μονής Ιβήρων
 (1723) και ο πρώην Άρτης Νεόφυτος Μαυρομμιάτης
- 20:45-21:00 Ζήσης Μελισσάκης, Παλαιογράφος-Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών / Ε.Ι.Ε.
 Λόγιοι ταξιδιώτες και αγιορείτες μοναχοί στις αθωνικές βιβλιοθήκες.
 Συνάντηση ενδιαφερόντων, προσδοκιών, νοοτροπιών (15ος-19ος αι.)
- 21:00-21:15 ΣΥΖΗΤΗΣΗ

ΣΑΒΒΑΤΟ 23 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013

ΠΡΩΙΝΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ

Το Άγιον Όρος Κοιτίδα της Λογιοσύνης κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας

- 09:15-09:30 Συμεών Πασχαλίδης, Αναπλ. Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ. - Δημοσθένης Κακλαμάνος, Θεολόγος, υποψ. δρ. Θεολογίας
Ο μοναχός Αγάπιος Λάνδος και η ιδέα της έκδοσης Συλλογών από αγιορειτικά χειρόγραφα: Η Καλοκαιρινή και ο ανέκδοτος δεύτερος τόμος της
- 09:30-09:45 Παναγιώτης Ι. Σκαλτσής, Αναπλ. Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.
Η περί του άρτου της Προσκομιδής έριδα στο Άγιον Όρος κατά τον 17ο αιώνα. Πρόσωπα και Κείμενα
- 09:45-10:00 Κώστας Ν. Κωνσταντινίδης, Καθηγητής Τμ. Ιστορίας & Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
Ο λόγιος Ιβηρίτης μοναχός Νεόφυτος Χριστόπουλος και το έργο του
- 10:00-10:15 Χρήστος Αραμπατζής, Αναπλ. Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.
Δίκτυα αλληλογραφίας λογίων του Αγίου Όρους με θέμα το κολλυβαδικό ζήτημα
- 10:15-10:30 Γιώργος Κεχαγιόγλου, Καθηγητής Τμ. Φιλολογίας Α.Π.Θ.
Σκέψεις για τα ανέκδοτα έργα του αγιορείτη μοναχού Καισάριου Δαπόντε: τα προβλήματα της “Βίβλου Βασιλειών”
- 10:30-10:45 ΣΥΖΗΤΗΣΗ
- 10:45-11:00 Αγαμέμνων Τσέλικας, Φιλολόγος - Παλαιογράφος. Προϊστάμενος του Ιστορικού και Παλαιογραφικού Αρχείου του Μορφωτικού Ιδρύματος της Εθνικής Τραπέζης
Μεταφράσεις λόγων Πατέρων της Εκκλησίας και βίων αγίων στο Άγιον Όρος (17ος-18ος αι.)
- 11:00-11:15 Διονύσιος Δ. Βαλαής, Επίκ. Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.
Η εγκαταβίωση του λόγιου Πατριάρχη Αλεξανδρείας Ματθαίου Ψάλτη στην Ι. Μονή Κουτλουμουσίου
- 11:15-11:30 Θεόδωρος Πάγκου, Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.
Ο Θεόκλητος Καρατζάς και το κανονικό του έργο
- 11:30-11:45 Παναγιώτης Νικολόπουλος, Ομότ. Καθηγητής Φιλοσοφικής Σχολής Ε.Κ.Π.Α.
Η πρόσληψη των πατερικών και βυζαντινών κειμένων από τον Νικόδημο Αγιορείτη
- 11:45-12:00 Δημήτριος Χ. Πάντος, Λέκτορας Τμ. Θεολογίας Ε.Κ.Π.Α.
Οι εκδόσεις του έργου «Θύρα Μετανοίας» από την αγιορειτική Σκήτη του Αγίου Δημητρίου (τέλη 18ου αιώνα κ.ε.) και ο ανώνυμος μεταφραστής του
- 12:00-12:45 ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ

Λογιοσύνη και Τέχνη στο Άγιον Όρος

- 12:45-13:00 Σωτήριος Ν. Καδάς, Ομότ. Καθηγητής Βυζαντινής Αρχαιολογίας Α.Π.Θ.
Ο γραφέας και διακοσμητής χειρογράφων ιερομόναχος Ιάκωβος Σιμωνοπετρίτης (κατόπιν επίσκοπος Γάνου και Χώρας)
- 13:00-13:15 Γεώργιος Χρ. Τσιγάρας, Επίκ. Καθηγητής Δ.Π.Θ.
Οι τοιχογραφίες του παρεκκλησίου των Αγίων Αποστόλων της Ι. Μονής Διονυσίου, το ρεύμα της επιστροφής στην τέχνη του Πανσελήνου και κύκλοι λογίων
- 13:15-13:30 Δημήτριος Λιάκος, Δρ Αρχαιολόγος, 10η Ε.Β.Α.
Λόγιοι δωροδότες και λόγιο περιβάλλον στο Άγιον Όρος (14ος-18ος αι.): η δυναμική τους στην τέχνη
- 13:30-13:45 ΣΥΖΗΤΗΣΗ

ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ

Λογισύνη και Άγιον Όρος κατά τη Νεότερη Περίοδο (19ος - Αρχές 20ου αι.)

- 18:00-18:15 Μοναχός Θεολόγος Ιβηρίτης, Βιβλιοθηκάριος Ι. Μονής Ιβήρων
- 18:15-18:30 Πέντε Αγιορείτες Υμνογράφοι και Βιβλιογράφοι της ύστερης Τουρκοκρατίας
 Πατάπιος Μοναχός Καυσοκαλυβίτης, Βιβλιοθηκάριος Σκήτης Καυσοκαλυβίων - Δρ Θεολογίας
 Από τα «Πάτρια» στην «Αθωνιάδα» του μοναχού Ιακώβου Νεασκητιώτου (19ος αιώνας). Η καταγραφή της Αθωνικής Ιστορίας από τους Αγιορείτες Λογίους
- 18:30-18:45 Δημοσθένης Στρατηγόπουλος, Λέκτορας Τμ. Ιστορίας & Εθνολογίας Δ.Π.Θ.
 Λόγιοι Αγιορείτες συντάκτες Θεοδοκάρων
- 18:45-19:00 Γεώργιος Ξεινός, Συγγραφέας - Πρόεδρος της Εταιρίας Μελέτης Ίμβρου και Τενέδου - π. Πρόεδρος Εταιρίας Λογοτεχνών Θεσσαλονίκης
 Η θεμελίωση της εκπαίδευσης στην Ίμβρο. Ο Βαρθολομαίος Κουτλουμουσιανός και το Μετόχι των Ταξιαρχών
- 19:00-19:45 ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ
- 19:45-20:00 Αθανάσιος Καραθανάσης, Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.
 Ο Χριστόφορος Κτενάς, ο λόγιος Ιβηρίτης μοναχός
- 20:00-20:15 Lora Gerd, Ρωσική Ακαδημία Επιστημών
 Ράσοι επιστήμονες στο Άγιον Όρος στα μέσα του 19ου αιώνα
- 20:15-20:30 Μιλτιάδης Πολυβίου, Δρ Αρχιτέκτων
 Η Βιβλιοθήκη του οικονόμου του Βατοπαιδινού Μετοχίου στα Μουδανιά
- 20:30-20:45 Διογένης Καραγιαννακίδης, Δρ Δικηγόρος
 Αλέξανδρος Ευμορφόπουλος Λαυριώτης -μια απόπειρα παρουσίασης
- 20:45-21:00 Νικόλαος Τσιλικίδης, Θεολόγος, μεταπτυχιακός φοιτητής Τμ. Θεολογίας Α.Π.Θ.
 Λόγιοι Πατέρες της Ι. Μονής Ξηροποτάμου (19ος-20ός αιώνας)
- 21:00-21:15 ΣΥΖΗΤΗΣΗ

ΚΥΡΙΑΚΗ 24 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013

- 09:00-11:00 Θεία λειτουργία στην Ιερά Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή Βλατάδων.
 Ξεναγήση και κέρασμα συνέδρων

Στρογγυλή Τράπεζα

Πνευματικά Ρεύματα, Νεοελληνικός Διαφωτισμός και Λογισύνη στο Άγιον Όρος

Συντονιστής

Κρίτων Χρυσοχοΐδης, Διευθυντής Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών / Ε.Ι.Ε.

- 11:30-11:45 Μητροπολίτης Προύσης Ελπίδοφόρος Λαμπруνιάδης, Αναπλ. Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.
 Η ιστορία της Λογιότητας στο Άγιον Όρος υπό το πρίσμα των σχέσεων Ορθοδοξίας και Δύσης
- 11:45-12:00 Αμιλίου - Αντώνιος Ταχιάος, Ομότιμος Καθηγητής Α.Π.Θ. / Αντεπιστέλλον Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών
 Περί πνευματικών ρευμάτων στην Ιστορία του Αγίου Όρους
- 12:00-12:15 Πασχάλης Κιτρομηλίδης, Καθηγητής Τμ. Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης Ε.Κ.Π.Α.
 Η αγιορείτικη λογισύνη και οι προκλήσεις της νεωτερικότητας
- 12:15-12:30 Δημήτριος Νικολακάκης, Επικ. Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.
 Το καθεστώς ίδρυσης και λειτουργίας της Αθωνιάδας Σχολής
- 12:30-12:45 Εμμανουήλ Φραγκίσκος, Ομότ. Δ/ντής Ερευνών Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών/Ε.Ι.Ε.
 Αδαμάντιος Κοραΐς και Άγιον Όρος
- 12:45-13:30 ΣΥΖΗΤΗΣΗ

ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Ζήσης Μελισσάκης

Λόγιοι ταξιδιώτες και αγιορείτες μοναχοί στις αθωνικές βιβλιοθήκες. Συνάντηση ενδιαφερόντων, προσδοκιών, νοοτροπιών. Οι περιπτώσεις του Κυριακού του Αγκωνίτη και του Μηνά Μηνωΐδη

Ένα σημαντικό κομμάτι του φαινομένου του αθωνικού περιηγητισμού καταλαμβάνουν οι επισκέπτες που ενδιαφέρθηκαν για τις βιβλιοθήκες των μονών, αποκλειστικά ή παράλληλα με την προσοχή που έδειξαν για την ιστορία τους, τα κτίσματα και το φυσικό τοπίο, τα κειμήλια, την καθημερινή ζωή των μοναχών και τις πεποιθήσεις τους¹. Μάλιστα το ενδιαφέρον πολλών από τους ταξιδιώτες αυτούς δεν προερχόταν από απλή περιέργεια ή φιλομάθεια, αλλά από τις λόγιες ανησυχίες τους που ενίοτε συνδύαζονταν και με προσπάθεια συγκέντρωσης χειρογράφων². Συνήθως, ωστόσο, οι μελέτες γύρω από τις επισκέψεις των ξένων αυτών επικεντρώνονται στη μαρτυρία τους για τις βιβλιοθήκες που είδαν, στο ζήτημα της απόκτησης ή όχι χειρογράφων από αυτούς και στην εξακρίβωση του τρόπου με τον οποίο ενδεχομένως έγινε κάτι τέτοιο και των κωδίκων που απέκτησαν. Αντιθέτως, η διερεύνηση των λεπτομερειών της επαφής τους με τους «διαφορετικούς», στα μάτια τους, ορθόδοξους μοναχούς – σε σχέση πάντα με τις βιβλιοθήκες – περνά σε δεύτερη μοίρα, καθώς μάλιστα τις περισσότερες φορές προσκρούει στη σιωπή των πηγών, ενώ όταν υπάρχουν στοιχεία (κυρίως για επισκέψεις σε νεώτερους χρόνους), αυτά είναι συνήθως αποσπασματικά και σχεδόν πάντα προέρχονται αποκλειστικά από την πλευρά

1. Για τον περιηγητισμό στο Άγιον Όρος βλ.: R. Billeta, *Der Heilige Berg Athos in Zeugnissen aus sieben Jahrhunderten*, τ. 1-5, Wien-New York-Dublin 1992-1994· F. Reichert-G. J. Schenk, *Athos. Reisen zum Heiligen Berg 1347-1841* [Fremde Kulturen in Alten Berichten 12], Stuttgart 2001. Εκτενέστερη βιβλιογραφία για το θέμα βλ. *Ιερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου. Περιηγητών αναμνήσεις (15ος-19ος αιώνες)*, Άγιον Όρος 2003, 311-318.

2. Το ζήτημα της μετακίνησης χειρογράφων από τον Άθωνα προς συλλογές της “καθ’ ημάς Ανατολής” και της Δύσης δεν έχει μελετηθεί ακόμη συνολικά, αλλά μόνο κατά περιπτώσεις. Συνοπτική παρουσίαση των κυριότερων από αυτές βλ. στα: Χ. Γ. Πατρινέλης, *Βιβλιοθήκαι και αρχεία των μονών του Αγίου Όρους*, Αθήνα 1963, (= ανατύπωση με προσθήκες από το λήμμα «Άθως», *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 1, στήλ. 935-943 [βλ. κυρίως στήλ. 936-938])· Κ. Χρυσοχοΐδης, «Άθως. Βιβλιοθήκες», *Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 1, 433-437 [βλ. 435]· Ζ. Μελισσάκης, *Η διασπορά χειρογράφων του Αγίου Όρους σε βιβλιοθήκες του εξωτερικού. Η περίπτωση του Κωνσταντίνου-Μηνά Μηνωΐδη*, Αθήνα 2001, XXV-XXXII (ανέκδοτη διδακτορική διατριβή).

του επισκέπτη και όχι του «οικοδεσπότη»³.

Ακολούθως θα εξετάσουμε αυτή την πτυχή των επισκέψεων στις περιπτώσεις δύο λογίων ταξιδιωτών, για τις οποίες διαθέτουμε σχετικές πηγές. Ο πρώτος είναι ο Κυριακός ο Αγκωνίτης, ο οποίος περιηγήθηκε επτά μονές της βόρειας ακτής του Άθωνα το 1444 (Βατοπεδίου, Παντοκράτορος, Ιβήρων, Καρακάλλου, Φιλοθέου, Αμαλφιτανών και Μεγίστης Λαύρας) και ο δεύτερος ο Κωνσταντίνος Μηνάδης – γνωστότερος ως Μηνάς Μηνωίδης - που πραγματοποίησε δύο μεγάλες περιηγήσεις σε όλες σχεδόν τις μονές τα έτη 1841-1843. Αν και οι δύο περιπτώσεις διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους, όμως καλύπτουν πολλές από τις παραμέτρους του θέματος, καθώς:

α. Η πρώτη τοποθετείται χρονικά στην εποχή της Αναγέννησης, όταν αρχίζει το έντονο ενδιαφέρον της Δύσης για την κλασική Αρχαιότητα και τα ελληνικά χειρόγραφα, ενώ η δεύτερη στο τέλος της εποχής του περιηγητισμού (τουλάχιστον με τη μορφή της οργανωμένης αναζήτησης χειρογράφων). Για το Άγιον Όρος γενικά – και για τις βιβλιοθήκες του ειδικά - ο 15ος αι. είναι μία δύσκολη εποχή, ενώ ο 19ος περίοδος ανάκαμψης και οργάνωσης⁴.

β. Ο Κυριακός είναι ξένος - αν και γνώριζε ελληνικά - και καθολικός στο θρήσκευμα, ενώ ο Μηνάς Έλληνας ορθόδοξος, αν και προτιμά να παρουσιάζεται ως Γάλλος και ως τέτοιο τον δέχονται στις μονές⁵ (εικ. 1). Η διαφορά πάντως αυτή - κυρίως στο θρήσκευμα - ασφαλώς σήμαινε και διαφορετική αντιμετώπιση από τους Αγιορείτες, με τους οποίους όμως και οι δύο μπορούσαν να συνεννοηθούν στα ελληνικά.

γ. Ο Αγκωνίτης έρχεται στο Άγιον Όρος ως απλός περιηγητής με ενδιαφέροντα περισσότερο αρχαιολογικά (αν και περιστασιακά στα ταξίδια του αγοράζει χειρόγραφα), ενώ ο Μηνωίδης ως απεσταλμένος της γαλλικής κυβέρνησης, με προστασία από επίσημα τουρκικά έγγραφα (που όμως αποφεύγει να χρησιμοποιήσει) και σκοπό –κρυφό σε ένα βαθμό - την απόκτηση χειρογράφων⁶.

3. Στις περισσότερες εξαντλητικές από τις μελέτες αυτές εκδίδεται όλο το διαθέσιμο πρωτογενές υλικό – εφόσον υπάρχει – και ενίοτε γίνεται προσπάθεια σχολιασμού του και ανασύνθεσης των γεγονότων, χωρίς όμως και πάλι η επαφή του περιηγητή με τον αθωνίτη μοναχό να βρίσκεται στο κέντρο του ενδιαφέροντος.

4. Σχετικά με το ενδιαφέρον της Δύσης για ελληνικά χειρόγραφα τον 15ο αι. βλ. L. Vranoussis, «Manuscripts, livres, imprimeries et maisons d'édition», *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 32/1 (1982= XVI. Internationaler Byzantinistenkongress. Akten II/1), 397-399, 403-406. Για τις αγιορειτικές βιβλιοθήκες τον 15ο και τον 19ο αι. βλ. Ζ. Μελισσάκης, «Βιβλιοθήκες των ιερών μονών. Τεκμήρια λατρείας και λογιούσης. Ζωντανό οργανισμό και χώροι φύλαξης κειμηλίων», *Αγιορειτική Εστία. Λόγιοι και λογιούνη στο Άγιον Όρος*, Θεσσαλονίκη 2013, 76-77, 79.

5. Βλ. την αίτησή του (3 Μαρτίου 1838) προς τον γάλλο υπουργό Δημοσίας Εκπαιδύσεως για την ανάληψη αποστολής στις μοναστηριακές βιβλιοθήκες της Ανατολής, όπου τονίζει το πλεονέκτημα που του προσέφερε, σε σχέση με προηγούμενους απεσταλμένους, η γνώση της ελληνικής γλώσσας και το γεγονός ότι ήταν ορθόδοξος. H. Omont, «Minoïde Mynas et ses missions en Orient (1840-1855)», *Mémoires de l'Académie des inscriptions et belles lettres* 40 (1916), 340.

6. Στο υπόμνημα που συνόδευε την παραπάνω αίτηση σημειώνει ότι ήθελε να αλλάξει το όνομά του, στα έγγραφα που θα έφερε, σε *Minard* και να εμφανίζεται ως απεσταλμένος του γαλλικού κράτους, για να αποφεύγει προβλήματα με την τουρκική αστυνομία, ενώ τελικά στο φιρμάνι που του δόθηκε το όνομά του αναγραφόταν ως *Constant Ménas*- Omont, ό.π., 341, 373.

δ. Ο πρώτος παραμένει εκεί λίγες ημέρες (19 Νοεμβρίου έως 2 Δεκεμβρίου 1444), ενώ ο δεύτερος πολλούς μήνες (Ιούνιος 1841-Ιούλιος 1842 και Σεπτέμβριος 1842-Φεβρουάριος 1843), συνάπτοντας σχέσεις με πολλούς μοναχούς.

Την επίσκεψη του Κυριακού στο Άγιον Όρος είχαμε εξετάσει διεξοδικά σε παλαιότερη μελέτη, προσπαθώντας να αντλήσουμε πληροφορίες από τις ταξιδιωτικές του σημειώσεις για την κατάσταση των Αγιορειτικών βιβλιοθηκών τον 15ο αι. Ωστόσο θέτοντας διαφορετικά ερωτήματα, η ανάγνωση των σημειώσεων αυτών μπορεί να προσφέρει οφέλη και στην ανίχνευση των επαφών του με τους μοναχούς που του άνοιξαν τις βιβλιοθήκες⁷.

Ο Αγκωνίτης, αν και έμπορος στο επάγγελμα, ασφαλώς μπορεί να θεωρηθεί λόγιος (ως προς τη μεθοδικότητά του, ίσως ένας πρώιμος επιστήμονας), καθώς είχε μάθει ελληνικά, είχε αποκτήσει - μάλλον εμπειρικές - γνώσεις Αρχαιολογίας, και κυρίως Επιγραφικής, ενώ και μόνο οι παρατηρήσεις του σχετικά με τους κώδικες που είδε σε τέσσερις αγιορειτικές μονές (Βατοπεδίου, Παντοκράτορος, Ιβήρων και Μεγίστης Λαύρας) δείχνουν ότι διέθετε καλή κλασική παιδεία, αλλά και θεολογικά ενδιαφέροντα, αν και το συγγραφικό του έργο είναι ελάχιστο. Παρόλο που βασικός σκοπός της επίσκεψής του δεν ήταν η απόκτηση ή η μελέτη χειρογράφων, οι αναφορές σε αυτά (ενίοτε περιγραφές τους) καταλαμβάνουν σημαντικό μέρος των σημειώσεών του, ενώ αγόρασε και ένα⁸. Ιδιαίτερο μάλιστα ενδιαφέρον έχει το απόσπασμα που επέλεξε να αντιγράψει από τον παντοκρατορινό κώδικα με τα έργα του Αθανασίου Αλεξανδρείας (αρχή των Ερωταποκρίσεων προς Αντίοχον), το οποίο αναφέρεται στην τριαδικότητα του Θεού, γεγονός που δείχνει ότι τον απασχολούσε τόσο η διαφορά Χριστιανισμού-ειδωλολατρίας, όσο και οι δογματικές διαφορές των Ορθοδόξων με τη δυτική Εκκλησία⁹.

Ως προς τις επαφές του με τους Αγιορείτες, στις σωζόμενες αφηγήσεις του διαφαίνεται η επισιμότητα με την οποία τον δέχθηκαν και η τιμή που του απέδωσαν, καθώς παντού η επίδειξη της βιβλιοθήκης έγινε από εξέχοντα πρόσωπα (ηγουμένο, προηγούμενο, γέροντα, πνευματικό, εκκλησιάρχη κ.α.). Γνωρίζουμε ότι κάποτε ο Κυριακός πιθανότατα ταξίδεψε ως παπικός διπλω-

7. Ζ. Μελισσάκης, «Οι αθωνικές βιβλιοθήκες τον δέκατο πέμπτο αιώνα. Οι μαρτυρίες των περιηγητών» (υπό έκδοση στα πρακτικά του συμποσίου της Αγιορειτικής Εστίας *Πέντε αιώνες περιηγήσεων και προσκυνημάτων στο Άγιον Όρος, 1405-1930*, Θεσσαλονίκη 15-16 Δεκεμβρίου 2007), όπου και εκτενής βιβλιογραφία για τον Κυριακό. Όλες οι λεπτομέρειες των επισκέψεών του παρατίθενται αναλυτικά στο δημοσίευμα εκείνο και για τον λόγο αυτό εδώ θα επαναλάβουμε μόνον τα σημεία που είναι απαραίτητα για το θέμα μας.

8. Ειδικότερα εξέτασε χειρόγραφα με την Ιλιάδα, με μετάφραση έργων του Οβιδίου, με έργα του Διονυσίου Αρεοπαγίτου, του Αθανασίου Αλεξανδρείας και άλλων Πατέρων της Εκκλησίας, του Πλούταρχου (πρόκειται για τον κώδικα που απέκτησε), του Πλάτωνα, του Αριστοτέλη, του Γαληνού και του Ιπποκράτη· βλ. E. W. Bodnar-C. Foss (έκδ. και μετάφρ.), *Cyriac of Ancona. Later travels* [The I Tatti Renaissance Library 10], Cambridge MA- London 2003, 122-130 (πρωτότυπο κείμενο στις ζυγές σελίδες), 134. Περισσότερα για τη λογοσύνη του Κυριακού βλ. Μελισσάκης, «Οι αθωνικές βιβλιοθήκες», ό.π.

9. Bodnar-Foss, ό.π., 134.

ματικός απεσταλμένος, αλλά αυτό πρέπει να συνέβη σε μεταγενέστερη εποχή. Συνεπώς η στάση των Αγιορειτών πρέπει να ερμηνευτεί ως σεβασμός προς τη λογιосύνη ενός ελληνομαθούς ξένου, από τον οποίο δεν είχαν να περιμένουν πρακτικά οφέλη, αλλά ούτε και να τον φοβηθούν. Πάντως σε μία τουλάχιστον μονή (Παντοκράτορος) φαίνεται ότι συνέβη κάτι περισσότερο: ο ηγούμενος Νίκανδρος – πρόσωπο που με μεγάλη πιθανότητα ταυτίζεται με γνωστό κάτοχο χειρογράφων – του έδειξε (*ostendit*) συγκεκριμένους κώδικες, μάλλον από τη δική του συλλογή, ενώ στο τέλος τον συνόδευσε έως τη μονή Ιβήρων. Ενδεχομένως λοιπόν οι δύο άνδρες προχώρησαν και σε λόγιες συζητήσεις¹⁰.

Εκτός του Νικάνδρου, τα πρόσωπα που έδειξαν χειρόγραφα στον Κυριακό φαίνεται να μη γνώριζαν το περιεχόμενο της βιβλιοθήκης τους, καθώς από τις αναφορές του συμπεραίνουμε ότι του παρουσίασαν συνολικά τη συλλογή, από την οποία εκείνος ψάχνοντας ξεχώρισε τόμους σημαντικούς. Αυτό φαίνεται ότι συνέβη στις μονές Βατοπεδίου, Ιβήρων και Φιλοθέου, ενώ στη Λαύρα ενδεχομένως τον βοήθησαν και τίτλοι στη στάχωση των τόμων (*in his <voluminibus> potissimum e sacris almae religionis nostrae auctoribus nomina legi*)¹¹.

Τετρακόσια χρόνια μετά τον Κυριακό ο Μηνάς Μηνωίδης πραγματοποίησε δύο διαφορετικού χαρακτήρα ταξίδια (αποστολές) στον Άθωνα, των οποίων γνωρίζουμε πολλές λεπτομέρειες μέσα από το ημερολόγιο, τις επιστολές και τις σημειώσεις του. Αν και η επιστημονικότητα των μελετών του Μηνά αμφισβητείται, η λογιосύνη του είναι σαφέστερη από αυτή του Κυριακού, καθώς πέρα από τις σπουδές του και το διδακτικό του έργο στις Σέρρες και στο Παρίσι, έγραψε συγγράμματα γύρω από διάφορα θέματα¹².

Σε κάθε αγιορειτική μονή θα προσπαθήσει καταρχήν να εξασφαλίσει είσοδο στη βιβλιοθήκη, να καταγράψει αρκετά αναλυτικά το περιεχόμενό της και κατόπιν να αποκτήσει - με δόλια ή όχι μέσα - ό,τι θα ενδιέφερε τους Γάλλους, για λογαριασμό των οποίων πραγματοποιούσε τις αποστολές του, αποφεύγοντας τη χρήση εκβιαστικών μέσων (αλλά και εξωτερική βοήθεια από ιεράρχες που υποστήριζε ότι γνώριζε) και παρέχοντας, όποτε ήταν αναγκαίο, ανταλλάγματα. Έτσι άλλοτε ένα φιλοδώρημα αρκούσε για να καμφθεί η αντίσταση κάποιων

10. Για το περιστατικό της συνάντησης βλ. Μελισσάκης, «Οι αθωνικές βιβλιοθήκες», ό.π. Για τον Νικάνδρο βλ. Ζ. Μελισσάκης, «Η βιβλιοθήκη της Μονής Παντοκράτορος κατά τον 15ο αιώνα. Περιεχόμενο-προσκτήσεις-απώλειες», Αγιορειτική Εστία, ΣΤ' Διεθνές επιστημονικό συνέδριο "Το Άγιον Όρος στον 15ο και 16ο αιώνα", Θεσσαλονίκη 25-27 Νοεμβρίου 2011. Πρακτικά συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 2012, 297-299.

11. Bodnar-Foss, ό.π., 128. Βέβαια δεν αποκλείεται τα ονόματα των συγγραφέων να τα ανέγνωσε ξεφυλλίζοντας τους τόμους.

12. Μεγάλο μέρος των πρωτογενών πηγών για τον Μηνωίδη μελέτησε και εξέδωσε ο Η. Omont - βλ.: Omont, ό.π, 336-419· ο ίδιος (έκδ.), «Description du Mont Athos, par Minoïde Mynas (1842)», *Bulletin de la section de géographie* 1915 (έκδ. 1917), 20-33· ο ίδιος, «Manuscrits grecs du Mont-Athos provenant des missions de Minoïde Mynas», *Académie des inscriptions et belles-lettres. Comptes rendus*, Ιούλιος-Αύγουστος 1919, 308-313. Ανάλυση ολόκληρου του υλικού του σχετικού με το Άγιον Όρος βλ. Μελισσάκης, *Διασπορά*, 1 κ.εξ. Για το λόγοι έργο του Μηνά βλ. Γ. Τουσίμης, «Κωνσταντίνος Μηνάς Μηνωίδης, ένας Εδεσσαίος λόγιος του 1821», *Μακεδονικά* 11 (1971), 403-405.

μοναχών, ενώ άλλοτε τον βλέπουμε να προσφέρει ή να υπόσχεται μεγαλύτερες ή μικρότερες εξυπηρετήσεις και δώρα, όπως η ανάγνωση ενός χρυσοβούλλου στη μονή Ιβήρων, η σύνταξη επιστολών στα γαλλικά ή ελληνικά, στις μονές Κουτλουμουσίου, Χιλανδαρίου και Ζωγράφου, η θεραπεία ενός αρρώστου και η σύνθεση μιας έμμετρης επιγραφής για ναό στη μονή Παντοκράτορος, η σύνθεση της Ακολουθίας του αγίου Ευδοκίμου στη μονή Βατοπεδίου, το σχέδιο για προσφορά σημαντικών γαλλικών πινάκων θρησκευτικού περιεχομένου στις μονές, η υπόσχεση παροχής γαλλικής βοήθειας, επίσης προς τη μονή Βατοπεδίου, για την επίλυση προβλημάτων των μετοχίων της στη Ρουμανία και προς τη μονή Κωνσταμονίτου για μετόχια στη Σερβία, αλλά και η υπόσχεση εύφημης μνείας των επιτρόπων των μονών σε περίπτωση ανακάλυψης σημαντικών κειμένων. Σε κάποια, μάλιστα, επιστολή του εξηγεί ότι ακόμη και η καταγραφή όλων των κωδίκων γινόταν με μόνο σκοπό να αποδείξει στους μοναχούς το ενδιαφέρον του και για τα εκκλησιαστικά κείμενα, γεγονός που θα συντελούσε στην επίτευξη του τελικού στόχου του¹³.

Ως προς τα πρόσωπα με τα οποία ήλθε σε επαφή ο Μηνωίδης, αυτά στις περισσότερες περιπτώσεις ήταν οι προϊστάμενοι των μονών (εικ. 2). Σε ορισμένες περιπτώσεις γνωρίζουμε επαφές του και με λόγιους, είτε μοναχούς (όπως ο Γρηγόριος Αδριανουπόλεως, ο Χρύσανθος Σμύρνης και στη μονή Δοχειαρίου ο μουσικός Κοσμάς, που του δώρησε ένα Ψαλτήριο) είτε λαϊκούς, όπως ο γνωστός γερμανός J. Ph. Fallmerayer, οι οποίοι τον αντιμετώπισαν με σεβασμό και συνεργάστηκαν σε θέματα μάλλον πρακτικά, όπως ο δανεισμός χειρογράφων και η αντιγραφή αποσπασμάτων¹⁴.

Γενικά οι Αγιορείτες δέχθηκαν τον Μηνά ως ξένο - και μάλιστα ισχυρό, χάρη στις γνωριμίες του -, ως υψηλού επιπέδου λόγιο, που μιλούσε *αρχαία* (όπως σημειώνει ο ίδιος) ελληνικά και ως ορθόδοξο. Σε ορισμένες περιπτώσεις (λ.χ. στις μονές Ιβήρων και Χιλανδαρίου) μιλά για τη θερμή υποδοχή που του επεφύλαξαν και για τα δώρα που του πρόσφεραν (ενίοτε χειρόγραφα), ενώ σε άλλες, όπως στη Μονή Παντοκράτορος, για τις δυσκολίες που συνάντησε μέχρι να του ανοίξουν τη βιβλιοθήκη, χωρίς πάντως να αρνείται τη φιλόξενη στάση τους¹⁵. Μόνο σε δύο περιπτώσεις (μονές Σίμωνος Πέτρας και Μεγίστης Λαύρας) περιγράφει την αγενή συμπεριφορά τους, η οποία, στη Σιμωνόπετρα, τον ανάγκασε να καταφύγει στη μεσολάβηση του επισκόπου Κασσανδρείας Ιακώβου, χωρίς όμως αποτέλεσμα¹⁶ (εικ. 3). Ωστόσο η φιλόξενη στάση των περισσότερων μοναχών άρχισε να αλλάζει κατά τη δεύτερη αποστολή του,

13. Για τις μεθόδους του Μηνά γενικά βλ. Μελισσάκης, *Διασπορά*, ό.π., XXXVII-XXXVIII. Για τις διάφορες εξυπηρετήσεις προς τις μονές βλ. ο ίδιος, ό.π., 3-6 (Μονή Βατοπεδίου), 165 (Μονή Ιβήρων), 257-258 (Μονή Κουτλουμουσίου), 324-325 (Μονή Παντοκράτορος), 341 (Μονή Χιλανδαρίου), 375 (Μονή Ζωγράφου) και 379 (Μονή Κωνσταμονίτου).

14. Μελισσάκης, *Διασπορά*, ό.π., XXXIV και σημ. 47, 3, 5-6, 355.

15. Μελισσάκης, *Διασπορά*, ό.π., 163, 324, 341.

16. Μελισσάκης, *Διασπορά*, ό.π., 393 και 421.

όταν έφθασε από την Κωνσταντινούπολη η πληροφορία για τους πραγματικούς σκοπούς του και οι μονές επέστρεψαν στην αρχική επιφυλακτικότητά τους απέναντί του¹⁷.

Επιλέξαμε να παρουσιάσουμε τα δύο παραπάνω περιστατικά λόγιων ταξιδιωτών στον Άθωνα όχι μόνο για να εντοπίσουμε διαφορές και ομοιότητες μεταξύ τους, αλλά κυρίως για να εξετάσουμε την εξέλιξη στη στάση των Αγιορειτών απέναντι στους λόγιους του «έξω» κόσμου:

α) Καταρχήν υπάρχει ένα υψηλό επίπεδο φιλοξενίας και απόδοσης τιμής, στο οποίο δεν υπάρχει διαφορά. Η θερμή υποδοχή του “σοφού” είναι δεδομένη σε κάθε εποχή, είτε είναι ξένος και αλλόδοξος είτε Έλληνας ορθόδοξος.

β) Στο θέμα της επιφυλακτικότητας προς αυτόν ή αποδοχής του επίσης δεν φαίνεται να υπάρχει διάκριση μεταξύ δυτικής και ορθόδοξης λογισύνης, εφόσον τουλάχιστον στις επαφές δεν παρεισφρύουν ζητήματα δογματικά.

γ) Οι διαφορές αρχίζουν όταν ο επισκέπτης φθάνει στη βιβλιοθήκη. Οι Αγιορείτες του 1444 τον δέχονται χωρίς ανησυχία. Οι βιβλιοθήκες τους ακόμη δεν έχουν αποκτήσει τη μεγάλη φήμη που θα ωθήσει τόσους ξένους να τις εξερευνήσουν και να τις “ληλατήσουν” κατά τους επόμενους αιώνες, ενώ και οι ίδιοι ίσως δεν συναισθάνονται την αξία των κωδίκων πέρα από θρησκευτικά κειμήλια. Αντιθέτως οι Αθωνίτες του 1843 διστάζουν να ανοίξουν τις συλλογές τους ακόμη και σε κάποιον κατά βάση Έλληνα, καθώς κατανοούν - ή μάλλον συναισθάνονται - πλέον την αξία τους και φοβούνται μετά τις σημαντικές κλοπές που έχουν υποστεί κατά το παρελθόν.

δ) Το πιο ενδιαφέρον, όμως, είναι ότι το 1844 στη σχέση επισκέπτη και μοναχών υπάρχει πλέον ιδιοτέλεια. Οι Αγιορείτες προσπαθούν να εκμεταλλευτούν την παρουσία του ξεχωριστού λόγιου με κάθε τρόπο, αλλά και αυτός δεν χαρίζει τα ανταλλάγματά του, ακόμη και τα πνευματικά. Άλλωστε δεν είναι τυχαίο ότι η συγγραφή της Ακολουθίας του αγίου Ευδοκίμου, που έγινε για τη δωρεά μερικών χειρογράφων, αντιμετωπίζεται με διπλό τρόπο από τον Μηνωίδη: ως αληθινό θαύμα σε επιστολή του προς τον Γρηγόριο Ειρηνοπόλεως, με ειρωνεία σε αντίστοιχο κείμενο προς τους Γάλλους¹⁸. Πλέον η λογισύνη δεν είναι μόνον αγνή αναζήτηση της σοφίας και ο Άθωνας το έχει συνειδητοποιήσει.

17. Μελισσάκης, *Διασπορά*, ό.π., 342-344.

18. Μελισσάκης, *Διασπορά*, ό.π., 2 σημ. 6.

Learned travellers and Athonite monks in the libraries of Mount Athos. Meeting of interest, expectation, mentalities (15th-19th centuries)

A large number of travellers who visited Athos between the 15th and 19th centuries possessed to varying degrees a scholarly interest, and many visited or attempted to visit the libraries on Athos with a view to discover, study or frequently to obtain important manuscripts. During their visits, these travellers came into contact with Athonite monks who commonly did not fully appreciate the worth of their books and reacted in various ways to the foreigners' requests.

In this paper two major instances of scholars' interest in Athonite libraries are examined, that of Cyriac of Ancona (mid 15th century) and the Greek Minas Minoidis (mid 19th century), about whom we have sufficient information. Amongst the aspects examined are their level of knowledge, their motives, the monks' stance towards both scholarship and the different characters of the foreigners. The consequences of the monks' realisation of the value of their monastery collections are also investigated.

37

Les voisins de Laure sont les plus fiers et les
 plus impétueux. J'ai été obligé de sortir sans
 leur consentir depuis le 22 janvier 1842
 jusqu'au 15 avril. 10 jours s'étaient coulés
 sans que je puisse visiter les bibliothèques,
 il y en a deux à laire du jour de fête
 pendant lesquelles personne ne voulait
 pas venir ni accompagner. Enfin la
 visite de la petite bibliothèque a duré
 20 jours, le traic qui avait la clé
 n'ayant pas le temps de m'accompagner
 quand je le voulais.

La grande bibliothèque n'avait pas son
 carreau, cela (voisé) qui était du côté
 du nord et la pluie pendant 15 jours
 était assez grande, pendant ce temps
 on a arrangé une maison voisée
 et j'ai été obligé de travailler avec du
 papier la fenêtre pour empêcher le
 vent.

(εικ. 3) Σημειώσεις του Μηνωίδη, στις οποίες αναφέρεται στην κακή υποδοχή του από τους Λαυριώτες μοναχούς. Par. Suppl. gr. 733, φ. 37r.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόγραμμα Συνεδρίου	06
ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ	09
<hr/>	
Χαιρετισμός της Α.Θ.Π. του Οικουμενικού Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου	11
Χαιρετισμός της Ιεράς Κοινότητας Αγίου Όρους Άθω	13
Χαιρετισμός του Δημάρχου Θεσσαλονίκης και Προέδρου του Δ.Σ. της Αγιορειτικής Εστίας	15
Εισαγωγικό Κείμενο Επιστημονικής Επιτροπής του Η' Διεθνούς Συνεδρίου και των παράλληλων εκδηλώσεων: Λόγιοι και Λογιοσύνη στο Άγιον Όρος	17
Κρίτων Χρυσοχοΐδης, <i>Η Αθωνική Λογιοσύνη (10ος-19ος αι.): Προλογικές σκέψεις για τη σκιαγράφηση ενός ιστορικού διαγράμματος</i>	19
Η ΛΟΓΙΟΣΥΝΗ ΣΤΟΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΑΘΩΝΑ: ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ ΡΕΥΜΑΤΑ	31
<hr/>	
Στέφανος Ευθυμιάδης, <i>Λόγια και ρητορικά στοιχεία στους δύο Βίους του αγίου Αθανασίου του Αθωνίτη</i>	33
Συμεών Πασχαλίδης, <i>Εκφάνσεις της λογιότητας στο Άγιον Όρος κατά την Παλαιολόγεια περίοδο</i>	43
Αγγελική Δεληκάρη, <i>Γεωργίου Γλαβά, διακόνου και διδασκάλου του Ευαγγελίου, Όμιλία εις τὰ κατὰ τὴν ἀγίαν <καί> μεγάλην Παρασκευήν. Η ελληνική αθωνική παράδοση της Ομιλίας και η παλαιοσλαβική μετάφρασή της</i>	53
ΑΓΙΟΡΕΙΤΕΣ ΛΟΓΙΟΙ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ ΣΤΟ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ: ΜΙΑ ΣΧΕΣΗ ΑΜΦΙΔΡΟΜΗ	67
<hr/>	
Φαίδων Χατζηαντωνίου, <i>Βιβλιοθήκες στη Μονή Βατοπεδίου</i>	69
Mirjana Živojinović, <i>Αρχείο - Βιβλιοθήκη - Γραφεία της Μονής Χιλανδαρίου από τον 13ο έως τον 15ο αιώνα</i>	87
Χαρίτων Καρανάσιος, <i>Ο παλαιότερος κατάλογος της Βιβλιοθήκης Ι. Μ. Ιβήρων (1723) και η Βιβλιοθήκη του Νικολάου Μαυροκορδάτου</i>	99
Ζήσης Μελισσάκης, <i>Λόγιοι ταξιδιώτες και αγιορείτες μοναχοί στις αθωνικές βιβλιοθήκες. Συνάντηση ενδιαφερόντων, προσδοκιών, νοοτροπιών. Οι περιπτώσεις του Κυριακού του Αγκωνίτη και του Μηνά Μηνωΐδη</i>	111
ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ ΚΟΙΤΙΔΑ ΤΗΣ ΛΟΓΙΟΣΥΝΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ	121
<hr/>	
Συμεών Πασχαλίδης - Δημοσθένης Κακλαμάνος, <i>Ο μοναχός Αγάπιος Λάνδος και η ιδέα της έκδοσης συλλογών από αγιορειτικά χειρόγραφα: Η Καλοκαιρινή και ο ανέκδοτος δεύτερος τόμος της</i>	123
Παναγιώτης Σκαλτσής, <i>Η περί Προσκομιδής έριδα στο Άγιον Όρος κατά τον 17ο αιώνα. Πρόσωπα και κείμενα</i>	139
Κώστας Ν. Κωνσταντινίδης, <i>Ο Λόγιος Ιβηρίτης Μοναχός Νεόφυτος Χριστόπουλος και το έργο του</i>	151
Χρήστος Αραμπατζής, <i>Δίκτυα αλληλογραφίας λογίων του 18ου αιώνα. Το Κολλυβαδικό στην αλληλογραφία</i>	169

Διονύσιος Δ. Βαλαΐς, <i>Η εγκαταβίωση του λογίου Πατριάρχη Αλεξανδρείας Ματθαίου Ψάλτη στην Ι. Μονή Κουτλουμουσίου</i>	179
Θεόδωρος Ξ. Γιάγκου, <i>Ο Θεόκλητος Καυσοκαλυβίτης και το Κανονικό του έργου</i>	193
Παναγιώτης Γ. Νικολόπουλος, <i>Η διαχείρισις των Πατερικών και Βυζαντινών κειμένων εις το έργον του Νικοδήμου του Αγιορείτου</i>	207
Δημήτριος Χ. Πάντος, <i>Οι εκδόσεις του έργου Θύρα Μετανοίας από την αγιορειτική Σκήτη Αγίου Δημητρίου (18ος αι. κ.ε.) και η «ορθοδοξοποίηση» του έργου</i>	219

ΛΟΓΙΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ ΣΤΟ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ 231

Σωτήριος Καδάς, <i>Ο λόγιος γραφέας και διακοσμητής χειρογράφων ιερομόναχος Ιάκωβος Σιμωνοπετρίτης (κατόπιν επίσκοπος α. Σίδης, β. Γάνου και Χώρας)</i>	233
Γεώργιος Χρ. Τσιγάρας, <i>Οι τοιχογραφίες του παρεκκλησίου του Καθίσματος των Αγίων Αποστόλων της Μονής Διονυσίου και κύκλοι λογίων. Πρόδρομη ανακοίνωση</i>	243
Δημήτριος Λιάκος, <i>Λόγια πρόσωπα και λόγιο περιβάλλον στο Άγιον Όρος (14ος - 18ος αι.): η δυναμική τους στην τέχνη</i>	255

ΛΟΓΙΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΝΕΟΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΔΟ (19ος - ΑΡΧΕΣ 20ού ΑΙΩΝΑ) 273

μοναχός Θεολόγος Ιβηρίτης, <i>Άγνωστη υμναγολογική παραγωγή του Αγίου Όρους από τα μέσα του 18ου αιώνα έως το 1927 μέσα από τα έργα έξι υμνογράφων</i>	275
μοναχός Πατάπιος Καυσοκαλυβίτης, <i>Από τα «Πάτρια» στην «Αθωνιάδα» του μοναχού Ιακώβου Νεασκητιώτου (19ος αι.): Η καταγραφή της αθωνικής ιστορίας από τους Αγιορείτες λογίους.</i>	327
Δημοσθένης Στρατηγόπουλος, <i>Λόγιοι Αγιορείτες συντάκτες Θεοτοκαρίων</i>	343
Γεώργιος Ξεινός, <i>Η θεμελίωση της εκπαίδευσης στην Ύμβρο. Ο Βαρθολομαίος Κουτλουμουσιανός και το Μετόχι των Ταξιαρχών</i>	353
Αθανάσιος Ε. Καραθανάσης, <i>Χριστόφορος Κτενάς. Ο λόγιος Ιβηρίτης μοναχός</i>	363
Lora A. Gerd, <i>Από την αλληλογραφία του μοναχού Ματθαίου, βιβλιοφύλακα της Ι. Μ. Αγ. Παντελεήμονος του Αγίου Όρους</i>	373
Μιλτιάδης Δ. Πολυβίου, <i>Η Βιβλιοθήκη του οικονόμου στο βατοπεδινό Μετόχι των Μουδανιών</i>	387
Διογένης Καραγιαννακίδης, <i>Αλέξανδρος Ευμορφόπουλος Λαυριώτης. Μια απόπειρα παρουσίασης</i>	393
Νικόλαος Τσιλικίδης, <i>Λόγιοι πατέρες της ιεράς μονής Ξηροποτάμου (19ος-20ός αιώνας)</i>	407

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ, ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΛΟΓΙΟΣΥΝΗ ΣΤΟ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ 437

Μητροπολίτης Προύσης Ελπιδοφόρος Λαμπруνιάδης, <i>Η ιστορία της λογιότητας στο Άγιον Όρος υπό το πρίσμα των σχέσεων Ορθοδοξίας και Δύσεως</i>	439
Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, <i>Η αγιορείτικη λογιосύνη και οι προκλήσεις της νεωτερικότητας</i>	449
Δημήτριος Η. Νικολακάκης, <i>Το καθεστώς ίδρυσης της Αθωνιάδας Σχολής βάσει των σιγιλίων του Οικουμενικού Πατριάρχου Κυρίλλου του Ε΄</i>	457
Εμμανουήλ Ν. Φραγκίσκος, <i>Αδαμάντιος Κοραΐς και Άγιον Όρος</i>	465